

Załącznik nr 15 do Zarządzenia
Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB
Nr 9/22 z dnia 21 stycznia 2022 r.

PROGRAM
OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH
OWIEC RASY POLSKA OWCA GÓRSKA

2022

Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy polska owca górską

1. Słownik pojęć

- a. Program ochrony – Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy polska owca górską,
- b. Program hodowlany – Program hodowlany owiec rasy polska owca górską,
- c. Instytut – Instytut Zootechniki - Państwowy Instytut Badawczy, podmiot realizujący i koordynujący zadania w zakresie ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich, na mocy art. 34 ust. 3 *ustawy o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich* (Dz. U. z 2021, poz. 36),
- d. Związek – Polski Związek Owczarski/Regionalny Związek Hodowców Owiec i Kóz – podmiot prowadzący księgi hodowlane oraz ocenę wartości użytkowej owiec rasy polska owca górską,
- e. Grupa Robocza – Grupa Robocza ds. ochrony zasobów genetycznych owiec i kóz powołana zarządzeniem Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB.

2. Historia rasy

Prace hodowlane nad wytworzeniem polskiej owcy górskiej prowadzone były pod kierownictwem prof. Mieczysława Czai w pierwszych latach po II wojnie światowej w Zootechnicznym Zakładzie Doświadczalnym Instytutu Zootechniki w Grodźcu Śląskim. Materiał wyjściowy stanowiła zgromadzona w ZZD Grodziec Śląski stawka owiec, zakupiona z terenu Podhala w 1946 roku. W prowadzonej pracy hodowlanej prof. Czaja zastosował kombinację krzyżowniczą, w której maciorki cakła podhalańskiego kojarzono z trykami fryzyjskimi, a otrzymany materiał żeński kryto trykami cakła siedmiogrodzkiego. Następne pokolenie z poszczególnych linii było kojarzone pomiędzy sobą.

Dzięki tym działaniom, w porównaniu do cakła podhalańskiego, zwiększono masę ciała dorosłych maciorek, ich wydajność mleczną, wydajność wełny, a także zmieniono charakter okrywy wełnistej: włos koziarowaty i rdzeniowy został wyparty, przy wydłużeniu włosów okrywy wewnętrznej. Wełna stała się cieńsza, o lepszych parametrach fizycznych, a jej wydajność wzrosła dwukrotnie. Mimo tych zmian udało się w pogłowie zachować cechy świadczące o znakomitym przystosowaniu nowej rasy do trudnych warunków środowiskowych Tatr i Podhala (dobre zdrowie, długowieczność i odporność).

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH OWIEC RASY
POLSKA OWCA GÓRSKA*

W roku 1954 z ZZD Grodziec Śląski przekazano część młodzieży i matek do ZZD w Rabie Wyżnej (folwark w Bielance), gdzie na materiale tzw. owcy grodzieckiej zostało utworzone drugie stado owcy górskiej. Prace hodowlane w ZZD Grodziec Śląski zakończono w roku 1961 i podjęto działania związane z wytworzeniem owcy pogórza. Część materiału hodowlanego ponownie przekazano do ZZD w Rabie, gdzie rozpoczęto stacijną ocenę tryków na podstawie potomstwa. W Bielance na terenie istniejącej fermy powstała Stacja Owczarstwa Górskiego IZ, w której zarządzania oraz realizacji programu hodowlanego i selekcji nowej rasy podjął się prof. Julian Ciuruś. Wyhodowane w Bielance tryki, sprzedawane corocznie na aukcjach, zasilają podhalańskie stada owiec górskich.

Proces doskonalenia, początkowo cakla podhalańskiego, a później polskiej owcy górskiej mający na celu poprawę wartości użytkowej owiec górskich, spowodował, że cakiel przestał być wyróżniany jako odrębna rasa i został razem z owcami uszlachetnionymi objęty nazwą polska owca górska.

Owce górskie użytkowane są wszechstronnie. Wełna i skóry wykorzystywane były i są do wyrobu różnego rodzaju odzieży (tradycyjne stroje góralskie, kozuchy, swetry, skarpety, pantofle), a także koców czy ozdobnych skór. Po okresie odchowu jagniąt owce górskie dostarczają około 40-60 litrów mleka, z których wytwarzane są tradycyjne produkty: zentyca, bundz, bryndza podhalańska, oscypek i redykołka. Wszystkie produkty mleczne uzyskiwane od owiec górskich zostały wpisane także na Listę Produktów Tradycyjnych (LPT). Pierwszym polskim produktem regionalnym, który uzyskał status ochrony unijnej była bryndza podhalańska (Chroniona Nazwa Pochodzenia – 2007 r.). Nieco później zarejestrowano oscypka (2008 r.) i redykołkę (2009 r.). Zgodnie z zatwierdzoną przez Unię Europejską tradycyjną recepturą, mleko do produkcji tych serów może pochodzić wyłącznie od owiec rasy polska owca górska z dopuszczalnym dodatkiem (maks. 40%) mleka krowiego uzyskiwanego od krów rasy polska czerwona. Sezon produkcyjny serów trwa od maja do września, ze względu na ograniczoną możliwość pozyskiwania mleka owczego. Tradycyjna metoda produkcji serów przekazywana jest z pokolenia na pokolenie, z zastosowaniem tradycyjnych narzędzi, nazewnictwa i zwyczajów. Na LPT wpisane zostały również pochodzące od owiec górskich produkty: jagnięcina podhalańska i jagnięcina beskidzka, a wspólne działania, podjęte przez RZHOiK w Nowym Targu i Tatrzańsko-Beskidzką Spółdzielnię Producentów „Gazdowie” w Leśnicy sprawiły, że status Chronionego Oznaczenia Geograficznego uzyskała jagnięcina podhalańska, obecnie jedyny mięsny produkt od polskich owiec w UE. Mianem jagnięciny podhalańskiej określa się mięso pozyskane od jagniąt rasy polska owca górska, cakiel

podhalański i polska owca górską odmiany barwnej, których wiek nie przekroczył 60 dni. Masa tuszki od tych jagniąt mlecznych wynosi od 4 do 8 kg.

3. Uzasadnienie konieczności ochrony

Polskie owce górskie na stałe wpisały się w krajobraz polskich Karpat, a tradycyjna gospodarka pasterska będąca niegdyś podstawą egzystencji lokalnej społeczności, stanowi nadal integralny element góralskiego folkloru. Owce górskie to obecnie trzy rasy: cakiel podhalański, polska owca górską i polska owca górską odmiany barwnej. Polska owca górską odmiany barwnej oraz cakiel podhalański to dwie z 15 ras objętych programem ochrony zasobów genetycznych, odpowiednio w latach 2000 i 2008. Dotacje do rodzimych ras wpłynęły na dynamiczny wzrost ich populacji, co przełożyło się na strukturę hodowli owiec w Polsce. Zmiany te dotyczyły również owiec górskich. W okresie ostatnich 10 lat zmniejszała się liczba maciorek polskiej owcy górskiej, a zwiększała populacja samic ras objętych programami ochrony zasobów. Polska owca górską stanowiła w roku 2008 prawie 60% populacji owiec górskich. Aktualnie 75% populacji stanowi cakiel podhalański, 20.4% polska owca górską odmiany barwnej, pozostałe 4.6% polska owca górską. Zmniejszająca się z roku na rok liczebność rasy stwarza zagrożenie jej utraty dla krajowej hodowli. Rasa posiada szereg zalet i korzystnych cech, które powinny być zachowane:

- odporność na trudne warunki środowiskowe,
- dobre zdrowie,
- charakterystyczna okrywa wełnista o kosmykowej strukturze, znakomicie chroniąca przed niekorzystnym wpływem opadów; delikatniejsza i bardziej wyrównana niż u cakla,
- silny instynkt macierzyński,
- długowieczność,
- silny instynkt stadny, możliwość utrzymywania w dużych stadach,
- dostarczanie mleka do produkcji tradycyjnych produktów,
- możliwość produkcji jagniąt rzeźnych.

Biorąc pod uwagę, potwierdzone w licznych badaniach i praktyce hodowlanej, wysokie walory użytkowe tej rasy owiec, doskonale przystosowanie do warunków środowiskowych terenów górskich Podhala i Tatr, objęcie owiec rasy polska owca górską programem ochrony zasobów genetycznych jest szczególnie istotne dla zachowania rasy, wytworzonej na potrzeby owczarstwa górskiego. Polska owca górską jest nieodłącznym elementem tradycyjnej gospodarki pasterskiej, związanej z owczarstwem kultury lokalnej społeczności, a ekstensywny wypas owiec, służący zachowaniu krajobrazów cennych przyrodniczo, wpływa również na

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH OWIEC RASY
POLSKA OWCA GÓRSKA*

podniesienie atrakcyjności regionu. Rozwój rynku produktów owczych, ożywienie lokalnej przedsiębiorczości, rzemiosła i turystyki przyczynić się może do zwiększenia opłacalności owczarstwa górskiego.

Ochrona zasobów genetycznych zwierząt *in situ* polega na ochronie zagrożonych gatunków i ras zwierząt w ich naturalnych warunkach bytowania. Wiele ras owiec nierozzerwalnie złączona jest z obszarami ich powstawania i często wielowiekowej egzystencji. Dlatego też wraz z ochroną zwierząt należy zadbać o to aby populacje chronione występowały na terenach swojego naturalnego występowania.

4. Potwierdzenie statusu zagrożenia wyginięciem

a. Określenie wielkości populacji w Programie

Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy polska owca górską będzie uruchomiony w roku 2022. Populacja jeszcze w pierwszych latach XXI wieku szacowana była na ok. 6.000 owiec matek. W roku 2021 odbył się przegląd stad i komisyjny wybór owiec do programu, podczas którego z zaproponowanej do oceny komisyjnej stawki, około 550 sztuk, zakwalifikowano 341 owiec-matek w dziesięciu stadach.

b. Liczba samic wpisanych do ksiąg hodowlanych

Rok	Liczba stad	Liczba macierek
2008	122	5835
2015	38	2586
2020	10	543

W wyniku prowadzonych obserwacji i badań oraz przyjętych światowych rozwiązań, a także w oparciu o dane z realizacji programów ochrony zasobów genetycznych poszczególnych populacji w Instytucie opracowano model szacowania statusu zagrożenia ras rodzimych, dostosowany do warunków polskich.

Status zagrożenia dla rasy polska owca górską zostanie wyznaczony w roku 2022, po objęciu tej populacji programem ochrony i udostępniony na stronie internetowej Instytutu pod adresem: http://www.bioroznorodnosc.izoo.krakow.pl/status-zagrozenia-ras_

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH OWIEC RASY
POLSKA OWCA GÓRSKA*

5. Cel Programu

Podstawowym celem Programu jest:

- 1) zwiększenie populacji owiec rasy polska owca górską,
- 2) zachowanie cech typowych dla rasy,
- 3) zachowanie istniejącej zmienności genetycznej.

6. Wzorzec rasy

Cechy pogłowia:

- a) wrażenie ogólne - owce powinny odznaczać się mocną konstytucją; okrywa wełnista otwarta, składająca się z długich kosmków rozdzielających się na grzbiecie i zwisających równomiernie po obu stronach tułowia; pożądanym jest równomierny obrost wełny na całym tułowiu wraz z partią brzucha; tryki o wyglądzie typowo samczym;
- b) plenność w stadzie powinna wynosić co najmniej 120%;
- c) dojrzewanie - pożądanym jest dojrzewanie średnio późne.

Cechy osobnicze:

- a) pokrój
 - głowa średnio szeroka, nie ciężka; tryki są rogate, maciorki zazwyczaj bezrożne; obrost głowy wełną dopuszczalny poniżej linii oczu, nie zasłaniający pola widzenia;
 - szyja – raczej cienka i długa;
 - tułów – średnio długi, głęboki, z dobrze rozwiniętą klatką piersiową, średnio szeroki, prawidłowo związany, dopuszczalna lekka spadzistość zadu;
 - kończyny – średnio wysokie, o mocnej kości i silnych wiązaniach stawowych; półksoвате ustawienie zadnich kończyn dopuszczalne, kończyny owelnione;
 - grzbiet i kulki – średnio umięśnione;
- b) umaszczenie - barwa biała, dopuszczalne ciemne plamy i niewielkie nakrapianie w partii twarzowej; dopuszczalna okaistość, bez ciemnego pigmentu na błonach śluzowych. Niedopuszczalne ciemne włosy na tułowiu oraz plamy na skórze, w miejscach obrośniętych wełną;
- c) masa ciała - średnia masa ciała w różnych okresach życia powinna wynosić (w kg):

Masa ciała (kg)	Tryki	Maciorki
po urodzeniu	3,0	2,5
w wieku 30 dni	10,2	9,8

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH OWIEC RASY
POLSKA OWCA GÓRSKA*

w wieku 6 miesięcy	40	30
w wieku 12 miesięcy	65	45

d) sortymenty wełny - sortyment włosów puchowych (wewnętrznej okrywy) powinien wynosić B-BC-C, a więc grubość włosów od 26 do 31 mikronów; sortyment włosów przewodnich (okrywy zewnętrznej) D-DE-E do 2E, czyli od 35 do 40 mikronów;

e) charakter wełny - wełna powinna być silna; pożądane jest, aby kosmyki miały kształt możliwie stożkowaty, zawierały dużo włosów puchowych; długość włosa puchowego w stosunku do przewodniego od 1 : 1,5 do 1 : 2,5; ilość włosa puchowego do przewodniego od 1 : 4 do 1 : 8;

f) tłuszczopót - kolor biały lub kremowy o oleistej konsystencji;

g) pożądane jest wyrównanie wełny na całej okrywie; niedopuszczalne jest spilśnienie wełny;

g) wysadność wełny półrocznego odrostu mierzona na łopatkę powinna wynosić u dorosłych macierek 15 cm;

h) obrost wełny - na głowie powinien dochodzić do linii oczu; dopuszczalny poniżej linii oczu, nie zasłaniający pola widzenia; brzuch powinien być porośnięty wełną; kończyny owelnione;

i) wydajność wełny - roczna wydajność strzyżna wełny potnej sztuk dorosłych powinna wynosić od 3,5 kg u macierek do 4,5 kg u tryków;

j) wymię musi być dobrze rozwinięte, o prawidłowych strzykach.

Kierunek użytkowania: wełnisto-mleczny

7. Zakres i metody służące realizacji Programu ochrony

7.1 Metody hodowlane

Podstawowym celem Programu ochrony zasobów genetycznych owiec rasy polska owca górską jest utrzymanie zmienności genetycznej i stabilizacja cech fenotypowych oraz funkcjonalnych. Prace hodowlane w populacji zachowawczej są prowadzone w oparciu o ocenę eksterieru i wartości użytkowej.

7.1.1 Ocena wartości użytkowej

Ocena wartości użytkowej prowadzona będzie zgodnie z obowiązującymi przepisami dotyczącymi ras i linii hodowlanych matecznych i będzie obejmowała następujące pomiary:

- masy ciała w wieku 2 dni,
- masy ciała w wieku 30 dni,
- masy ciała macierek i tryczków przy licencji,
- ocenę użytkowości rozplodowej,
- ocenę użytkowości wełnistej w dniu licencji,
- ocenę w dniu licencji cech charakterystycznych dla rasy (struktura okrywy włosowej, obrost wełną, cechy fenotypowe).

Warunkiem oceny wartości użytkowej jest bezwzględne przestrzeganie obowiązku identyfikacji zwierząt.

7.1.2 Metody doboru zwierząt do kojarzeń i zasady ich prowadzenia

Wstępna kwalifikacja do hodowli przeprowadzona będzie każdorazowo przed pierwszą strzyżką (maj – czerwiec), a ostateczna w dniu licencji, w oparciu o wzorzec rasowy i wartość użytkową. Zwierzęta kwalifikuje się do dalszej hodowli na podstawie corocznych przeglądów.

Do rozrodu dopuszczone będą tryki z zakwalifikowanych stad, wpisanych do księgi zwierząt hodowlanych dla polskiej owcy górskiej zgodnych fenotypowo ze wzorcem określonym w niniejszym programie ochrony. W celu jak najlepszego wykorzystania cennych tryków stosowana będzie wymiana (rotacja) tryków między stadami biorącymi udział w programie.

8. Zasady wyboru i kwalifikacji zwierząt do Programu ochrony

Typowanie owiec w kolejnych latach do udziału w Programie ochrony będzie dokonywane przez Związek.

Kwalifikacji owiec matek dokonuje Koordynator Programu ochrony z ramienia Instytutu zgodnie z obowiązującą Procedurą.

Programem ochrony będą mogły być objęte owce matki hodowli krajowej poddane ocenie wartości użytkowej zgodnie z obowiązującymi przepisami, które:

- są wpisane do księgi hodowlanej dla rasy,
- charakteryzują się cechami fenotypowymi zgodnymi ze wzorcem określonym w Programie ochrony.

W momencie umożliwienia płatności do samców w nowym Planie Strategicznym na lata 2023-2027 Programem ochrony będą mogły być objęte również tryki hodowli krajowej poddane ocenie wartości użytkowej zgodnie z obowiązującymi przepisami, które:

- są wpisane do księgi hodowlanej dla rasy,

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH OWIEC RASY
POLSKA OWCA GÓRSKA*

- charakteryzują się cechami fenotypowymi zgodnymi ze wzorcem określonym w programie ochrony.

Maksymalna liczba maciorek przypadająca na tryka powinna wynosić 30.

9. Zakres kriokonserwacji materiału biologicznego i sposób wykorzystania tego materiału

Zakres kriokonserwacji materiału biologicznego ustalony zostanie po uruchomieniu na terenie kraju stacji pobierania nasienia dla małych przeżuwaczy. Celowym jest tworzenie kolekcji zarodków oraz nasienia i ich przechowywanie w stanie głębokiego zamrożenia w ciekłym azocie w Krajowym Banku Materiałów Biologicznych (KBMB) w Balicach. Gromadzenie i wykorzystywanie materiału biologicznego odbywać się będzie pod nadzorem Grupy Roboczej ds. ochrony zasobów genetycznych owiec i kóz oraz zgodnie z Procedurami obowiązującymi w Instytucie w tym zakresie.

10. Zasady organizacji i realizacji Programu ochrony

a. Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy polska owca górską realizowany będzie przez:

- hodowcę – właściciela stada owiec,
- Polski Związek Owczarski oraz Regionalny Związek Hodowców Owiec i Kóz prowadzący księgi hodowlane oraz ocenę wartości użytkowej owiec,
- Instytut Zootechniki - Państwowy Instytut Badawczy realizujący i koordynujący zadania z zakresu ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich.

Zasady współpracy pomiędzy Związkiem, a Instytutem określa zawarte Porozumienie. Uczestnictwo hodowcy w programie jest dobrowolne. Zasady przystąpienia do Programu i uczestnictwa w nim określa Procedura (<http://owce.bioroznorodnosc.izoo.krakow.pl/dokumenty>).

b. W celu wspomagania realizacji Programu niezbędne jest podjęcie dodatkowych działań takich jak:

- prowadzenie badań naukowych mających na celu ocenę jakości produktów pochodzących od owiec górskich,
- propagowanie wiedzy nt. rasy na wystawach hodowlanych, w specjalistycznych, masowych środkach przekazu, podczas sympozjów, szkoleń i konferencji naukowych itp.,

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH OWIEC RASY
POLSKA OWCA GÓRSKA*

- promowanie i marketing produktów o unikalnej jakości pochodzących od tej rasy, wytwarzanych w warunkach naturalnych,
- promowanie użytkowania owiec w górach, głównie dla celów związanych z ochroną środowiska i pielęgnacją krajobrazu, wykorzystania owiec górskich w agroturystyce jako nierozzerwalnego elementu krajobrazu Podtatrz i jego folkloru,
- zaleca się prowadzenie pomiarów zoometrycznych w jak największej grupie owiec w ustalonych odstępach czasu (np. co 10 lat); uzyskane wyniki będą służyć do dokładnego opisu pokroju i ewentualnych jego zmian w czasie.

Od 2021 roku Instytut wprowadził system certyfikacji gospodarstw „Rasa Rodzima”, który przyznawany jest, po spełnieniu określonych warunków, hodowcom, hodowco-przetwórcom oraz produktom pochodzącym od ras rodzimych (<http://ksb.izoo.krakow.pl>).

c. Program ochrony zasobów genetycznych polskiej owcy górskiej powinien być realizowany na terenach jej naturalnego występowania, głównie w województwie małopolskim, w oparciu o tradycyjne systemy utrzymania, z wykorzystaniem trwałych użytków zielonych i przestrzeganiem norm dobrostanu.

11. Nadzór nad realizacją oraz ocena efektywności działania Programu ochrony

Nadzór merytoryczny nad realizacją Programu ochrony zasobów genetycznych owiec rasy polska owca górską sprawuje Instytut. Grupa Robocza, działająca przy Instytucie dokonuje oceny efektywności działania Programu poprzez analizę przebiegu realizacji jego celów. Analiza ta jest wykonywana na podstawie danych przekazanych przez Związek oraz Koordynatora Programu ochrony. Grupa opiniuje również sprawy wątpliwe oraz może wnioskować o zmiany w programach ochrony.

Piśmiennictwo z uwzględnieniem poprzednich programów ochrony

Ciuruś J. (1972). Polska owca górską. Prz. Hod., 9-12.

Ciuruś J. (1979). Polska owca górską – kierunki i sposoby jej doskonalenia. Owczarstwo, 2, 3-4.

Ciuruś J., Rzepecki R. (1985). Uproszczona metoda oceny mleczości polskiej owcy górskiej. Owczarstwo, 4, 3-5.

Czaja M. (1952). Polska owca górską. Roczn. Nauk. Rol., 63, ss.197.

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH OWIEC RASY
POLSKA OWCA GÓRSKA*

Drożdż A. (2000). Mleczność owiec górskich i ich mieszańców F1 z trykami wschodniofryzyjskimi. Roczn. Nauk. Zoot., 27(23), 69-77.

Kawęcka A. 2019. Analiza stanu hodowli i wybranych cech użytkowych owiec górskich na przestrzeni ostatniej dekady. Roczn. Nauk. Zoot., T. 46, 1, 25–34.

IZ PIB. Program ochrony zasobów genetycznych polskiej owcy górskiej. Zarządzenie Dyrektora IZ PIB nr 71/20.

PZO. Program hodowlany owiec rasy polska owca górska.

Autorzy programu ochrony

dr hab. Aldona Kawęcka, prof. IZ, dr inż. Jacek Sikora

Program został opracowany we współpracy ze Związkiem.

Program został pozytywnie zaopiniowany przez Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych, uzyskał pozytywną opinię Przewodniczącej Zespołu Koordynacyjnego oraz został zaakceptowany przez Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB .

**Wprowadzono Zarządzeniem
Dyrektora Instytutu Zootechniki
- Państwowego Instytutu Badawczego
Nr 9/22 z dnia 21 stycznia 2022 r.**

DIREKTOR
dr Krzysztof Duda

